

field Keeling tackles. Some grey areas and suggestions for further research could have been more appropriate. For instance in the epilogue the literacy test and Quota Acts (which are first enforced in 1921 not 1924) are treated as an irrevocable impact of the World War. Yet the statement is unsubstantially founded and it could be argued that these are much more a logical outcome from pre-war pressures which had been building for long.

These minor observations do not devalue in any way the crafted efforts of Keeling to process an enormous amount of data and present them in a comprehensible way. The big business of migration is finally being unraveled. Although there is still a lot to be uncovered using this new perspective across disciplines and time, Keeling will be accredited for having unraveled the tip of the iceberg. As a maritime historian I can only underline how important this is as the book also provides the platform to unearth its fundamentals. Hopefully this will inspire researchers to follow in his footsteps. Those with research interests in the low countries have an advantage as the most complete passenger shipping records are located in the Rotterdam City Archives with the Holland America Line collection. Unfortunately (with the notable exception of the late Frank Broeze) Dutch maritime historians, as their international colleagues in the past, have totally neglected passenger transport. With his book Keeling reaches out to the new generation to pick up on this promising field of research.

Torsten Feys (Universiteit Gent)

Anne Morelli (red.), *Rebellen. Van de Galliërs tot de Indignados* (Berchem: EPO, 2013 (oorspr. 2011)), 343 p., ISBN 978-94-91297-23-6

We leven in roerige tijden. Je kunt de televisie niet aanzetten of opstandige burgers komen in beeld. Na de bezettingen van Puerta del Sol, Tahrir, Syntagma en Taksim lijkt er niet veel veranderd, maar die protesten hebben één ding duidelijk gemaakt. Het ooit aangekondigde einde van de geschiedenis is nog lang niet bereikt. Wel roepen velen om verandering van wetten, instituties en regelingen.

Verandering doet vaak pijn voor degenen die belang hebben bij behoud van het bestaande, waarop de voorstanders van verandering meer middelen uit de kast halen dan redelijk overleg. Die voorstanders grijpen soms naar schijnbaar onredelijke protestvormen. Omdat er slecht naar hen wordt geluisterd, hanteren mensen aan de onderkant van de maatschappelijke piramide vaak dergelijke

middelen. Sinds de jaren zeventig is er in de geschiedschrijving meer aandacht gekomen voor die mensen aan de onderkant, maar is dat genoeg?

De Brusselse hoogleraar Anne Morelli vindt van niet. Op de omslag van haar bundel *Rebellen* wordt de toon direct gezet: 'In ons land is het nooit de straat die beslist, sprak oud-premier Jean-Luc Dehaene tijdens de algemene staking van 1993. Het is een echo van wat onze leerkracht geschiedenis vroeger al doceerde. Maar wel een echo met een lange, valse baard, want de belangrijkste maatschappelijke en politieke veranderingen in onze historie zijn niet te danken aan vorsten, parlementen of stembusgangen.' In de inleiding verduidelijkt ze die gedachte door erop te wijzen dat geweld belangrijk was bij veranderingen. De bewierookte geweldloosheid à la Gandhi dient misschien zelfs om mensen volgzzaamheid bij te brengen. Het is nodig om de geschiedenis met een andere blik te benaderen en niet met de volgens haar onterecht dominante. Daartoe heeft ze collega's benaderd om in de vergetelheid geraakte opstanden en opruiende helden terug in de aandacht te brengen. In 14 hoofdstukken gaat het boek vervolgens chronologisch door de geschiedenis van België heen.

Beginnend bij de door Serge Lewuillon beschreven opstand tegen de Romeinse overheersing trekt een pantheon van opstandige Belgen aan de lezer voorbij. Michel de Waha laat zien dat er meer boerenopstanden waren dan de bekende Guldensporenslag, terwijl Jan Dumolyn en Jelle Haemers aantonen dat tijdens opstanden in de steden middeleeuwers streden voor het behoud van oude rechten. Om dit en uitbreiding van die rechten te verkrijgen greep men vaak noodgedwongen naar geweld.

Verzet tegen de katholieke kerk en de Spaanse vorst in het huidige België leidde tot een aantal Calvinistische republieken volgens de bijdragen van Monique Weis en Anne-Laure Van Bruaene. Bruno Bernard beschrijft het strengreligieuze Jansenisme als een beweging die bijdroeg aan verzet tegen het ancien régime.

En dan is het tijd voor de laatste twee eeuwen waaraan de meeste hoofdstukken zijn gewijd. Van de vraag of de opstand van 1830 eigenlijk een proletarische was (Els Witte) tot de staking van 1960-1961 (Serge Deruette) tonen de auteurs een zee aan rebellie. En niet alleen bij de arbeiders. De verlichte elite steunde volgens Pierre van den Dungen de arbeiders door zich aan te sluiten bij de socialistische beweging maar kwam daarmee in een moeilijke spagaat. Door klassegenoten gezien als verraders en door hun nieuwe bondgenoten soms gewantrouwd, waren zij belangrijk in de keus voor het reformisme die de arbeidersbeweging rond 1900 maakte. Zo droegen zij volgens de schrijver toch bij aan het ontkrachten van het verzet. Dus wiens belang dienden zij eigenlijk? De vergeten algemene staking van 1932 is door Francine Bolle indringend geanalyseerd waarbij de spanning tussen de 150.000 stakers en de syndicaten voortdurend voelbaar is.

Intrigerend is ook het verhaal van Gita Deneckere over het mensenrechten-discours als een hefboom voor sociaal protest. Met een beroep op die burgerlijke rechten eiste het proletariaat zijn plaats in de maatschappij op. In zijn epilogo tenslotte wijst Thomas Blommaert er op dat in het huidige België niet veel over is van de vroegere verzetshouding. Het laatste bastion van massaprotest, de vakbeweging, wordt publiekelijk beschimpt en voor ouderwets versleten en de Belgen laten het erbij. In de woorden van Blommaert: 'De hedendaagse Belg: pies op zijn kop en hij gaat fluitend zijn haar wassen'.

Enkele kritische kanttekeningen bij het boek van Morelli: de opbouw is enigszins onevenwichtig, de leesbaarheid verschilt nogal per bijdrage en omdat dit boek vanuit het Frans is vertaald staat er ook een vermoedelijk daardoor ontstane grote slordigheid in. Ik neem tenminste niet aan dat Lewuillon heeft geschreven dat keizer Augustus Gallië voor het laatst in de achtste eeuw voor Christus heeft bezocht (p. 44). Maar dit zijn slechts enkele kritische opmerkingen bij een poging het volksverzet aan de vergetelheid te ontrukken en zijn gerechte plaats in de geschiedschrijving te geven. Het wachten is op een soortgelijk boek voor dat andere Lage Land bij de zee. Want ook daar heeft verzet een grotere maatschappelijke rol gespeeld dan algemeen bekend is. Als opstapje naar die Nederlandse studie is de bundel van Morelli een inspirerende aanrader.

Sjaak van der Velden